

HISTORISCH ONDERZOEK

ZEEDUIN

4.1. Occupatiegeschiedenis¹

De huidige polder Walcheren, de kern van het voormalige eiland Walcheren, is vermoedelijk ontstaan uit een aantal kleinere eilanden. De zeespiegeldalingen en -stijgingen hebben grote invloed gehad op de vorming van het eiland. Na de laatste ijstijd (8000 voor Chr.) wordt het gebied door de het smelten van het ijs vochtiger met moerasvegetatie en veenvorming tot gevolg. Opeenvolgende zeespiegelstijgingen zorgen voor overstromingen waardoor de opeenvolgende veenlagen steeds worden afgedekt met een kleilaag. Romeinse vondsten in de bovenste veenlagen maken duidelijk dat de veenvorming in ieder geval tot ca. 70 na Chr. plaats vindt. Hierna wordt Walcheren nogmaals overstroomd waarbij een dik kleipakket op de veenlaag wordt afgezet.

In deze periode ontstaat tevens het jonge duinlandschap. De getijdenwerking zorgt voor afbraak van de strandwallen. Het hierbij vrijgekomen zand zorgt voor de opbouw van de duinen, een proces dat tot in de Middeleeuwen doorgaat. Het is in deze fase dat de bodem gevormd wordt van het gebied waarvan landgoed Zeeduin deel uitmaakt. Het noordelijk deel van Zeeduin bestaat uit jonge duinzandgrond, het zuidelijk deel uit jonge poldergrond.

De overstromingen zorgen tevens voor het wegslaan van veenlagen waardoor geulen en kreken ontstaan. Bij de latere regressie van de zee verzanden van de kreken. Tijdens de daaropvolgende zeespiegeldaling, waardoor de veenlagen in de 8e eeuw inklinken, treedt een reliëfinversie op.

De bewoning van Walcheren ontwikkelt zich voornamelijk langs deze hoger en droger liggende kreekruggen, de voormalige geulen. Wegen en huizen worden op deze stevige ondergrond aangelegd. Vanaf de 10e eeuw bieden de duinen te weinig bescherming bij overstromingen in een transgressiefase van de zee. Dan ontstaan de zogenaamde vlietbergen die vermoedelijk aangelegd zijn als vluchtheuvels. De eerste bedijkingen vinden in de 12e eeuw plaats en waren gericht op behoud van de bestaande gronden. Vanaf circa 1300 vinden bedijkingen vanwege de landwinning plaats. Op Zeeduin zijn nog enkele van de defensieve oude dijken in het landschap te vinden; de huidige Dunoweg, het Hogedijkje en de Koningin Emmaweg.

4.2. De buitenplaats Zeeduin

De aanleg van de buitenplaats Zeeduin heeft een veelhoekige en onregelmatige vorm. In het noorden vormt de Dunoweg de begrenzing. Deze verharde weg vertoont ter hoogte van het midden van de buitenplaats een flauwe bocht. In het verlengde van de Vroonweg ligt in het oosten de koningin Emmaweg. Deze naamsverandering is gemarkeerd in de bestrating, resp. asfalt en klinkers, en door een steen in de noordelijke berm van de Vroonweg met daarin de tekst 'Overduin'. Deze noordgrens van de buitenplaats Zeeduin wordt gevormd door opgaand geboomte en manshoge begroeiing, waardoor een sterke afscheiding tussen het terrein en de directe omgeving wordt bewerkstelligd. De oostzijde van de buitenplaats heeft verschillende coulissenstroken die grosso modo in noord-zuidrichting lopen. Deze stroken zijn beplant met populieren en beuken en door een greppel gemarkeerd. Aan de overzijde van de greppel liggen akkers en weidegronden. De zuidoostelijke begrenzing wordt gevormd door de oprijlaan met het ingangshek aan de Noordlaan. De zuidwestelijke grens wordt gevormd door de Dunoweg, een smalle bosstrook en het Oude Dijkje.

4.3. De 17e eeuw

Tot 1679 behoorde het gebied waar ook Zeeduin toe behoorde aan de stad Middelburg. Hierna werd dit gebied verkocht aan diverse particulieren die hier buitenplaatsen stichtten. De eerst bekende eigenaar was Arnoldus Rijx in 1697 hoewel er toen nog geen sprake was van een huis of zelfs maar de naam Zeeduin. De weduwe van Rijx, Apollonia Hinnekens liet het goed na haar dood na aan Catharina Hinnekens gehuwd met Pieter Lucas Grymalda en Jacoba Hinnekens. Over de 17e eeuw is zeer weinig bekend met betrekking tot Zeeduin.

¹Voor deze paragraaf is grotendeels gebruik gemaakt van Bosch en Slabbers, De buitenplaatsen van de manteling. Een studie naar verleden, heden en bouwstenen voor de toekomst van de buitenplaatsen en landgoederen in de gemeente Domburg (1996), p. 5-7.

4.4. De 18e eeuw

De erven Hinnekens verkochten op 22 januari 1735 het goed aan Gerardus Stokke, kapitein ter zee in dienst van de admiraliteit van Zeeland. Hij moet de stichter van de buitenplaats Zeeduin zijn geweest. De eerste keer dat er sprake is van een hofstede Zeeduin is in een akte van 14 februari 1743. Hierin draagt de weduwe van Stocke, Neeltje Adriaans, de hofstede Zeeduin met herenhuis, boerenwoning, schuur, stallen en plantages ter grootte van ruim acht gemeten en twee gemeten vronland, die door de Nassause Domeinraad in eeuwigdurende erfpacht waren uitgegeven aan Arnoldus Rijx, over aan de in Middelburg woonachtige Jan Jorissen Schreuder.² In 1770 verkocht Jan Jorissen Schreuder het goed, nu uitgebreid tot ruim 21 gemeten aan de Middelburger schepen mr. Anthonij Huijsman.

De tuinaanleg die op de Hattingakaart uit 1750 zichtbaar is, zal hoogstwaarschijnlijk tussen 1735 en 1743 tot stand zijn gekomen. De aanleg op de Hattingakaart is, hoewel uitgebreid, zeer eenvoudig. In de noordoosthoek van de aanleg ligt het hoofdgebouw. Ten zuidoosten van het huis ligt het voorplein. Tegenover het huis, aan de andere zijde van het plein, staan twee symmetrisch geplaatste bouwhuizen. Aan de noordwestzijde van het huis bevindt zich een kleine formele aanleg met een centrale as én tevens zichtlijn gericht op de duinen. Deze as staat schuin op de as van het huis. Vermoedelijk heeft dit te maken met het zicht op de duinen. De centrale as wordt doorsneden door twee haaks geplaatste assen. Door de gerende loop van de Vroonweg zijn de vakken aan weerszijden van de as niet symmetrisch. De noordoostelijke vakken hebben hierdoor een driehoekige vorm. In de as bevinden zich twee waterpartijen. Vanuit het huis gezien allereerst een klein grand canal haaks op de as. Ten tweede een ronde kom die het snijpunt vormt van de verst van het huis gelegen dwarsas met de hoofdas. Binnen de aanleg liggen twee moestuinen; de eerste op de plaats van de huidige hertenkamp, de tweede is de nog bestaande, maar tegenwoordig kleinere moestuin, ten zuidoosten van het huis. De oprijlaan vanaf de Nieuwe Weg (tegenwoordig Dunoweg) heeft in het midden een haakse bocht en is gericht op het voorplein. De gehele aanleg bestaat grotendeels uit bos en bouwland doorsneden met een aantal rechte lanen die eerder vanuit bosbouwkundig oogpunt dan vanuit esthetisch oogpunt zijn aangelegd. In het noordelijke bosgedeelte ligt haaks op de oostwest gerichte lanen een dwarsas. Aan de duinzijde bestaat deze uit een laan, in zuidelijke richting wordt deze gevormd door een grand canal. Vermoedelijk was dit eveneens een zichtas gericht op de duinen of op huis 't Burgvliet.

Aan de zuidwestelijke zijde van de Nieuwe Weg ligt tussen deze weg en de omgrachting van de hofstede Duno nog een eenvoudig sterrenbos met padenkruis.

Een van de oudste onderdelen van de buitenplaats is het toegangshek aan de Noordweg. Het hek is afkomstig van het nabijgelegen voormalige hof Duno en bestaat uit twee hardstenen hekpijlers met als bekroning twee natuurstenen siervazen met deksel. Aan de wegzijde is in de friezen de tekst 'ZEE' en 'DUIN' uitgehakt. Aan de achterzijde is de oorsprong van de pijlers nog zichtbaar. Hier staan de woorden 'THOF' en 'DUYNO' afgebeeld.

4.5. De 19e eeuw

4.5.1. Het Kadastraal Minuut Plan

Onbekend is hoelang Huisman eigenaar van Zeeduin is geweest. Vermoedelijk was het buiten in 1815 al in bezit van Cornelia Martje Leidekker de Bruin, echtgenote van jhr. Mr. Adrianus van der Straten van den Hill. Uit de kadastrale gegevens van de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel blijkt Cornelia Leidekker de Bruin in 1820 in ieder geval al eigenaresse te zijn.

In 1820 werd het Kadastrale Minuut Plan voor Oostkapelle voltooid. In de kadastrale gemeente Oostkapelle, sectie A, 1e blad is Zeeduin (afb. 4.5.1.1.) terug te vinden. In de structuur wijkt de situatie niet veel af van het midden 18e eeuwse Zeeduin. Aan het voorplein is het meest oostelijke bouwhuis verdwenen. Hiervoor in de plaats is evenwijdig aan de moestuin een langgerekt L-vormig gebouw verrezen. De tweede moestuin (op de plaats van de huidige hertenkamp) is verdwenen. De ronde kom in de hoofdas is eveneens verdwenen, net als de het langgerekte grand canal in het noordwestelijke deel. Dit is vreemd aangezien het grand canal nog steeds in het terrein herkenbaar is. De grootste wijzigingen liggen echter in het grondgebruik. Het grote landbouwgebied ten noorden van de oprijlaan is verdwenen. In dit gebied is ten zuiden van het huis veel landbouwgrond (inclusief de bovengenoemde moestuin) ingeplant als bos aansluitend op het bos rond het huis. Het overige bouwland tussen de Nieuwe Weg en de verdwenen moestuin blijkt nu te worden gebruikt als weiland.

²Een gemet is ca. 0.4 hectare.

Vrijwel het gehele bosgebied ten oosten van de oprijlaan tussen de Nieuwe Weg en de nog bestaande moestuin is gekapt en kent als nieuwe bestemming weiland.

4.5.2. De eerste verlandschappelijking

Tussen 1820 en ca. 1850 moet het park verlandschappelijk zijn, zoals blijkt uit twee gouaches van Zeeduin uit het midden van de 19e eeuw. Adrianus van der Straten liet op Zeeduin in de duinen een belvédère bouwen. H.M. Kesteloo schreef hier in 1936 over :*'een koepel op een van brikken samengesteld kegelvormig onderstuk als "de steenen berg" bekend, doch welk niet door sierlijkheid uitmuntend bouwwerk reeds voor lang is weggeruimd*.³ De toren moest de indruk wekken een middeleeuwse kasteelruïne te zijn. Alhoewel de belvédère buiten het park in de duinen lag, was de toren desalniettemin een belangrijk onderdeel van het park. Vanaf het huis loopt een, sinds kort herstelde, zichtlijn over de vijver heen naar de plaats van de voormalige follie in de duinen. Het zicht werd aangekleed met diverse bloemgroepen aan de duinzijde van de vijver, een gebruik dat tot in de 20e eeuw navolging zou vinden. Het grondgebied in de duinen waar de toren heeft gestaan behoort nog steeds tot het landgoed.

Op de tweede gouache valt duidelijk te zien dat de vroegere bebouwing van Zeeduin bestond uit twee huizen. In de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel uit 1820, behorend bij het Kadastraal Minuut Plan, zijn beide omschreven als 'huis en erve'. De bebouwing komt qua grootte en plaats overeen met de Hattingakaart uit ca. 1750 en de verkoopbeschrijving uit 1743 waarin sprake is van een herenhuis en boerenwoning.

Beide gouaches tonen een park in landschappelijke stijl met de kenmerkende kronkelende paden en gebogen vijverlijnen. Opvallend is de afwisseling in de beplanting met naaldbout, en vele bloemperken.

4.5.3. Twee negentiende-eeuwse kaarten

Uit de tijd na de komst van de familie Lantsheer zijn twee negentiende eeuwse kaarten bewaard gebleven. Beide kaarten stammen vermoedelijk van voor 1876 aangezien de oranjerie op beiden niet voorkomt en wel op de kadastrale kaart uit 1876 (zie afb. 4.5.4.3.) Op de eerste kaart staat het huis aangegeven en nabij de moestuin is de plattegrond van de vroegere tweede woning afgebeeld. Op de tweede kaart zijn nabij het huis duidelijk twee opstallen zichtbaar waarvan bij de één te lezen valt 'schuur'. Deze staat op dezelfde plaats als op het Kadastraal Minuut Plan.

Op beide kaarten is de oude landschappelijke vijverpartij, een vergraving van het grand canal en de formele kom, nog in zijn oorspronkelijke vorm aanwezig (zie ook afb. 4.5.2.3.).

KVermoedelijk is de eerste kaart (afb. 4.5.3.1.) ouder dan de tweede (afb. 4.5.3.2.) ,want op de tweede kaart is de staat een uitgevoerde uitbreiding van de landschappelijke vijverpartij ingetekend. Deze nieuwe vijverpartij komt grosso modo overeen met de huidige landschappelijke vijver. Het verschil in de maatverhoudingen is te verklaren doordat de kaart hoogstwaarschijnlijk in het terrein zelf getekend is.

Op beide grote kaarten van Zeeduin valt de grote dichtheid aan paden in het park op. Ook zijn uit beide kaarten goed de zwaartepunten van de buitenplaats te herleiden. Het huis ligt als een spin in het web met zichten naar alle kanten. Zwaartepunten in de aanleg zijn de oprijlaan, achter oprijlaan en lindenlaan en de zichtas op de duinen. Ook de vorm en plaatsing van het door de architect Van Puffelen gebouwde huis geeft een directe relatie en verbintenis tussen huis en park.

4.5.4. Zeeduin onder het echtpaar Lantsheer-Van Volenhoven

Vanaf 1864 heeft Zeeduin een aantal veranderingen ondergaan die het geheel maken tot wat het nu nog steeds is; een complete buitenplaats met bijbehorende elementen als moestuin (inclusief kassen), oranjerie, koetshuis, tuinmanswoning en een landschappelijk park met hertenkamp

In 1878/1879 liet Henri Frederik Lantsheer een nieuw huis bouwen door de architect Van Puffelen op de plaats van het voormalige buiten Zeeduin. Het huis is opgetrokken rond een centraal gelegen hal en is het centrale punt in de aanleg. Vanuit het huis lopen lange zichtassen in het omliggende park waardoor huis en park een geheel vormen.

³H.M. Kesteloo, **Oostkapelle in woord en beeld** [herzien en bijgewerkt door J. Geldof Lz.] (Middelburg 1936), 95.

De aanleg rond het huis kende in de 19e en eerste helft van de 20e eeuw voorzien van vele bloemperken al dan niet met een kuipplant in het midden, heesterborders- en groepen, en stokrozen en enkele aangekleedde zitjes zoals te zien is op afb. 4.5.4.1 tot en met 4.5.4.6. en afb. 4.6.1.3. Enkele jaren na de bouw van het huis liet Henri Lantsheer een koetshuis bouwen. Het koetshuis ligt in de meest oostelijke punt van de buitenplaats. Getuige een steen ingemetseld tussen de twee inrijdeuren van het koetshuis is dit in 1883 gebouwd.

Ook de hertenkamp moet uit deze periode stammen. Wanneer de zuidwestelijk van het huis gelegen hertenkamp precies is aangelegd is niet bekend, maar deze stamt vermoedelijk uit het laatste kwart van de 19e eeuw.⁴ Op de kadastrale kaart Oostkapelle, sectie A, 1e blad uit 1876 staat noch de hertenkamp noch het hertenverblijf aangegeven. De hertenkamp was vroeger met palen en draad omheind zoals te zien is op een foto uit ca. 1928

De oranjerie ligt ten zuidwesten van het huis en stamt evenals de hertenkamp uit de tweede helft van de 19e eeuw. Op de kadastrale kaart Oostkapelle, sectie A, 1e blad uit 1876 staat de oranjerie al aangegeven.

Net als de hertenkamp is aan de detaillering van de oranjerie veel aandacht besteed. Zo is nagenoeg de gehele achterwand aan de binnenzijde van de oranjerie bedekt met stukken kurkbast waardoor een natuurlijke achtergrond wordt gesuggereerd. In de jaren '50 van deze eeuw zijn aan de oranjerie enkele veranderingen aangebracht. Zo zijn twee dakluiken verdwenen. Ook de boogconstructie boven de deur en de ramen aan de voorzijde van de oranjerie zoals op afb. 4.5.4.11. te zien is, is verdwenen. De restauratie van de oranjerie staat voor de nabije toekomst op het programma. Gezien de oprukkende en licht wegvangende beplanting rondom de oranjerie zal deze al geruime tijd niet meer als zodanig in gebruik zijn geweest.

4.6.1. De 20e eeuw

Op 30 september 1911 trok een zware storm over de buitenplaats Zeeduin. Naar aanleiding van de gevolgen zijn destijds door de familie Lantsheer een aantal foto's gemaakt van de door de wind aangerichte ravage. Deze foto's geven een duidelijk beeld van de dendrologische rijkdom en variëteit van Zeeduin en de kaalslag die deze storm aanrichtte.

4.6.2. de 20e eeuwse topografische kaarten

Op de topografische kaarten uit de 20e eeuw zijn de hooguit kleinschalige veranderingen op Zeeduin goed te volgen. In de padenstructuur is vrijwel niets veranderd tussen 1911 en heden.

In de punt van het noordwestelijk bosgebied is op afb. 4.6.2.1. t/m 4.6.2.3. nog een klein half rondlopend pad te zien dat op afb. 4.6.2. 4. verdwenen is. Ook lijken de paden rond de vijver en de vorm van de vijver zelf iets van vorm veranderd op de laatste top. kaart. Opvallend is dat op alle drie de topografische kaarten het Torenzicht nog staat aangegeven en dit ook tegenwoordig nog in het terrein herkenbaar is.

Een tweede opvallend verschil tussen afb. 4.6.2. 4 / 4.6.2.6. en de eerdere top. kaarten is dat in de zuidhoek van het landgoed een waterplas staat ingetekend. Wanneer deze kaart vergeleken wordt met de luchtfoto uit ca. 1936 valt op dat hier in het terrein op dezelfde plaats de restanten van een rond bouwwerk(?) zichtbaar zijn. Ook op de ingekleurde versie van de Hattingakaart (Rijks Archief Zeeland) is een rondje ingetekend op deze plaats (recht onder de g van Morgenster).

4.6.3. De Tweede Wereldoorlog

De Tweede Wereldoorlog heeft belangrijke gevolgen gehad voor het park van Zeeduin. De inundatie met zout water in 1944 kwam vrijwel de gehele buitenplaats onder water te staan, alleen het hoger gelegen oostelijke deel bleef droog. Dit had funeste gevolgen voor de volwassen beplanting van Zeeduin (zie afb. 4.6.3.1.) Na W.O. II moest dan ook vrijwel het gehele park opnieuw worden ingeplant. De kleine wijzigingen in de padenstructuur, zoals op de topografische kaarten zichtbaar is, zijn eveneens gevolg van de inundatie in 1944. Met de herinplant na 1945 is het park, zij het in licht vereenvoudigde vorm, herstelt.

De hertenkamp, waaruit de herten tijdens de oorlog ontsnapt zijn richting duingebied, is na de oorlog niet meer als hertenkamp in gebruik genomen. Ook is in de na-oorlogse periode de moestuin terug gebracht tot de helft van de vroegere grootte en is een deel van de kassen opgeheven. Het niet meer gebruikte deel van de moestuin is hierna ingeplant als bos.

⁴RDMZ, Monumentenomschrijving Zeeduin, p. 17 (1991)